

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічних
та природничих дисциплін
Коломийського інституту
ДВНЗ “ Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника ”

Освіта і культура на Тлумаччині у міжвоєнні роки

У статті дається аналіз та характеризується стан освіти та культури в Задній Україні і на Тлумаччині зокрема. Автор статті висвітлює асиміляторську політику полонізації польських властей та становище українців у міжвоєнний період.

Ключові слова: освіта, культура, полонізація, асиміляція, освітня політика.

The article analyzes and characterized the state of education and culture in Ukraine and rear Tlumachchyni particular. The article highlights the assimilation policy captivity Polish Ukrainian authorities and the state in the interwar period.

Keywords: education, culture, polonization, assimilation, education policy.

Зростання ролі освіти і культури, що неминуче відбувається на етапі незалежного державотворення, спонукає сьогодні озирнутися в минуле, уважно, незаангажовано поглянути на його уроки. Вони актуальні і сьогодні. Адже, як сказано у Біблії, в Книзі Еклезіястовій, ще не одне тисячоліття тому, “Що було, воно й буде, і що робилося, буде робитись воно, - і немає нічого нового під сонцем!...”[1: 663]. Важко на сьогоднішній день

переоцінити те значення, яке відіграє освітньо - культурний аспект у процесі державотворення. На сучасному етапі розбудови в незалежній українській державі громадянського демократичного суспільства вкрай необхідним є звернення до теоретичного і практичного досвіду попередніх поколінь. Кожна людина є активним учасником розбудови громадянського суспільства, відіграє в ньому важливу роль та несе відповідальність за процеси прийняття рішень на всіх рівнях, які впливають на її життя, а держава забезпечує доступ до відповідних та необхідних програм та послуг незалежно від статі, географічного положення, соціального, культурного, економічного чинників.

Розкриваючи стан освітньо - культурних процесів західноукраїнських земель у 1920 – 1930-ті рр. в цілому і на Тлумаччині зокрема, треба одразу зазначити, що Польща здійснювала асиміляторську політику і це відповідно позначилося на всіх сферах культурного життя, насамперед на стані народної освіти, яку поляки всіма засобами прагнули полонізувати. Відповідно до рішення Найвищої ради Паризької мирної конференції від 25 червня 1919 р. та Ради послів країн Антанти від 15 березня 1923 р. Польща спочатку отримала право на окупацію, а пізніше і на включення західноукраїнських земель до складу Другої Речі Посполитої, при цьому, за рішенням Ради послів, українські землі мали користуватися автономними правами, що на практиці не було реалізовано.

Необхідно зазначити, що політика польського уряду міжвоєнної доби була спрямована на широкомасштабне ополячення українського населення, а це в свою чергу призвело до того, що вже в березні 1920 р. було заборонено офіційно вживати назви “ Галичина ”, “ Україна ”, “ українець ”. Натомість запроваджувалися: “ Малопольська Всьходня ”, “ русин ”, “ руські ” [6 : 170]. Польська держава не мала наміру полонізувати національні меншини, в яких не бачила загрози своєму існуванню в реальних кордонах. Люди різних національностей, якщо вони жили розсіяно серед поляків, могли розвивати свою культуру, розбудовувати шкільництво. Проте українці на території “ східних кресів ” цілком обґрунтовано не вважали себе національною

меншиною. Усвідомлюючи небезпеку “ українського фактора ” для державних інтересів Другої Речі Посполитої, польська політична еліта готова була вдаватися до найбільш недемократичних методів, щоб полонізувати Схід, а школа і культура справедливо вважалися найбільш коротким шляхом до полонізації [9 : 321].

Найбільшими освітньо – культурними центрами або осередками на Тлумаччині в міжвоєнний період (зрештою, як і в часи панування Австро – Угорщини та період існування ЗУНРу) були: Тлумач, Нижнів, Обертин та Олешів. У зазначений період Тлумач залишався невеликим провінційним містечком із слаборозвиненою економікою, нараховуючи 6280 будинків, з них 1121 житловий [3 : 17; 34]. Треба відзначити, що у Тлумачі працювали: приватна електростанція, три млини, 8 приватних майстерень, торгувало кілька десятків невеличких магазинів, 13 корчем. У цей час у місті нараховувалось більше півтори сотні ремісників, переважно шевців, кравців, ковалів, слюсарів, будівельників, столярів, різників та перукарів, але попри все це, не вистачало роботи і рівень безробіття був відчутним. Кількість безробітних зростала. Якщо в 1931 р. їх налічувалось 31 чоловік, то в 1938 р. – вже 182 чоловіка[2 : 219]. Зубожіння населення досягає страхітливих розмірів. Деякі з доведених до відчаю жителів ставали на шлях самогубства.

Більшість жителів Тлумача не мала можливості користуватися медичною допомогою – на весь Тлумач було лише 6 приватних лікарів і аптека. Не у всіх була можливість навчати своїх дітей у школах, хоча тут працювали 7-класні чоловіча та жіноча українські школи, початкова українська школа, польська державна гімназія та польська приватна жіноча семінарія [8 : 12;13]. Не дуже переймалися місцеві власті і розвитком культурних закладів: у Тлумачі було невеличке польське театральне товариство та культурно – освітні товариства “ Просвіта ” і “ Каменяр ”[8 : 37].

З 1929 року в Тлумачі існували районний і міський комітети КПЗУ [10 : 12;13], а також тут діяли районний та міський комітети комуністичної спілки

молоді, які намагалися активізувати суспільно – політичне та громадсько – культурне життя через легальну організацію “Сельроб”, що перебувала під впливом КПЗУ [7 : 428]. Переважно комуністи і комсомольці зазнавали жорстоких репресій з боку місцевих властей. Тільки в березні – квітні 1937 року у Тлумачі було проведено 33 обшуки, затримано 12 чоловік та віддано до суду 7, а у 1938 році членів повітового комітету КПЗУ – Миколу і Григорія Дутчаків було вивезено до концентраційного табору Береза Картузька [4 : 1; 2].

З 1919 року під владу панської Польщі потрапив і Обертин. Польські власті не дбали про економічний розвиток, оскільки більшість жителів наймитувала або займалася дрібним кустарним промислом. Тільки після настійних вимог мешканців Обертини з 1923 року тут почали працювати 2 лікарі і акушерка. Один лікар обслуговував населення 18 сіл. На низькому рівні тут залишалася освіта, яка була добре пристосована до асиміляційної політики Польщі. Тут функціонували такі освітні заклади, як парафіяльна школа (відкрита з ініціативи населення ще у 1847 році), а також чотирикласна школа, в якій найбільше годин відводили вивченню польської мови. У першій половині 1920-х років в Обертині власті відкрили 5-класну змішану школу з польською мовою викладання, а пізніше – семикласну двомовну школу і однокласну з польською мовою викладання на околиці Обертини – Нетребівці [11 : 4].

В селі Нижнів діяла початкова школа з польською та німецькою мовами викладання, а українську мову як окремий предмет вивчали тільки з 2 класу. Станом на 1934 рік офіційна статистика свідчила, що 20% жителів Нижнева були неписьменними. Так на практиці реалізовувався закон про народну освіту.

Важким було становище жителів села Олешів, яке з липня 1919 року опинилося під владою поляків. Безземелля, голод, нестатки примушували населення шукати кращої долі за океаном. За період з 1922 по 1938 роки до США, Канади, Бразилії, Аргентини і Парагваю емігрувало 52 жителі

Олешева. Фактично повну безправність відчували жителі Олешева у культурно – освітньому відношенні. В селі функціонувала однокласна школа, в якій українська мова дозволялася тільки на уроках рукоділля, малювання та фізкультури. Про середню і вищу освіту жителям Олешева було годі думати. До 1939 року лише 1 житель Олешева здобув вищу освіту у Львівському університеті, після закінчення якого не міг влаштуватися на роботу.

На кошти селян 1931 року в Олешеві було відкрито невеличку читальню, але книги були переважно релігійного змісту. Газети одержували тільки піп, війт, учителі та службовці вапняно – цегельного заводу. Внаслідок тривалої боротьби за свої права робітники вапняного заводу 1937 року добилися підписання колективного договору, за яким встановлювався 8-годинний робочий день, на 5% підвищувалася заробітна плата, адміністрації заборонялося звільняти робітників без згоди комітету профспілки. У 1938 році робітники Олешівського і Нижнівського вапняних заводів з ініціативи комуністів вийшли на першотравневу демонстрацію з прапорами, оркестром, співаючи пісень, демонстранти пройшли вулицями сіл Олешева і Нижнева.

Культурно-освітнє життя в Західній Україні в цілому і на Тлумаччині зокрема проходило у нерозривному зв'язку із суспільно-політичними процесами, які негативно позначалися на стані освіти та культури українського населення західноукраїнських земель. Про це свідчать кілька промовистих фактів діяльності польських властей на українських теренах. У вересні – жовтні 1921 року польський уряд здійснив спробу провести перепис населення. Попри репресії більшість сіл Тлумаччини їх бойкотували. Черговими акціями польської влади були вибори до сейму та сенату 5 і 12 листопада 1922 року, підготовка до яких супроводжувалася відправкою на села каральних експедицій для залякування українського населення. Так для наведення порядку в Тлумачі було введено третій батальйон 58-го піхотного полку, але це не принесло бажаного владі результату – згідно зі звітом повітового старости серед осіб, які мали право голосу, у виборах до сейму взяли участь 24,5%, а у виборах депутатів сенату – 21,5% [5 : 11].

Не зацікавлена у розвитку освіти українців, влада у міжвоєнний період підтримувала виключно польські заклади. Упродовж 1920-1930-х років не було відкрито в Галичині жодної української державної гімназії. У такій ситуації фінансову підтримку українські школи діставали від відновленого у 1920 р. Українського педагогічного товариства (з 1926 р. “ Рідна Школа ”).

Необхідно також відзначити, що високу активність і дієвість у міжвоєнні часи демонструвало товариство “ Просвіта ”, яке активно співпрацювало із “ Рідною Школою ”. Читальні товариства, що були основними культурно-освітніми центрами в сільській місцевості, в міжвоєнний період були засновані практично в кожному населеному пункті.

Отже, міжвоєнний період був часом значних випробувань для українських освітніх установ. У ході “ наведення порядку ” найактивніших українських вчителів було заслано до в'язниць та концтаборів, а ті, що лишилися на місці, потрапили під поліцейський нагляд. Усіх учителів, як і державних службовців, що працювали в часи ЗУНРу, було звільнено і для того, щоб знову дістати роботу вони повинні були перед спеціально створеними комісіями довести свою лояльність до польської влади. Поширеним явищем було відправлення старших українських вчителів завчасно на пенсію, а найактивніших молодших вчителів та кандидатів на роботу на етнічні польські землі.

Список джерел та література

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового заповіту. – М., 1988. – С.663.
2. Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921-1939 pp.). – С.219.
3. Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр.12, арк. 17;34.
4. Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1704, арк. 1-2.

5. Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, спр. Г-11.
6. Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1057, арк. 26.
7. Кер. авт. кол. В. Марчук. Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів: Манускрипт – Львів, 2010. – 456 с.
8. Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 428.
9. С. Кульчицький. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) – К., Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 321 с.
10. ЦДІАУ у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 562, арк. 12-13.
11. ЦДІАУ у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1113, арк. 4.